

МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ ГРИ У ТВОРАХ ЮРКА ІЗДРИКА

Стаття присвячена явищу мовної гри та способам її моделювання в художньому дискурсі сучасного українського письменника Юрка Іздрика. Схарактеризовано сутність та функції поняття мовної гри в проекції на специфіку сучасного постмодерного дискурсу. Виокремлено та проаналізовано мовні одиниці, що забезпечують реалізацію мовної гри. Здійснено класифікацію цих способів за критерієм належності кожного з них до конкретного мовного рівня.

Ключові слова: мовна гра, мовна одиниця, способи репрезентації, мовний рівень.

Карпенко Н. А. Моделирование языковой игры в произведениях Юрка Издрика.

Статья посвящена явлению языковой игры и способам ее моделирования в художественном дискурсе современного украинского писателя Юрка Издрика. Охарактеризована суть и функции понятия языковой игры в проекции на современный постмодерный дискурс. Выделены и проанализированы языковые единицы, которые обеспечивают реализацию языковой игры. Сделана классификация этих способов согласно критерию отнесенности каждого из них к конкретному языковому уровню.

Ключевые слова: языковая игра, языковая единица, способы репрезентации, языковой уровень.

Kaprenko N. A. The Formation of Language Play in Works by Yurko Izdryk. *The study of language game is an urgent problem of modern linguistics because of close attention to the pragmatics of the language units and constantly changing nature of the means of its (language play) realization.*

The purpose of the analysis is to single out, analyze, and classify means of formation of language game in the works by Ukrainian writer Yurko Izdryk.

The purpose raises the following tasks: 1) to establish the features characteristic of language play and postmodern literature, the representative of which the writer is; 2) to single out the cases of language play in writer's works; 3) to characterize the language means that provide the realization of the main functions of language play; 4) to classify all the means according to the correspondence of each one with a particular language level.

The perspective of the research is in the necessity of the analysis of the issues devoted to the means of language game formation on all the language levels taking into account the dynamics of those means.

The article is devoted to the term "language play" and the means of its representation in the works by Yurko Izdryk. Language units that provide the realization of language play were singled out and analyzed. The classification of those means was made according to the correspondence between each means and a particular language level.

Keywords: language game, language unit, means of representation, language level.

Сучасний стан суспільства, що передбачає прагнення до свободи, спонтанність, непередбачуваність, відсутність обмежень та цензури зумовлює появу нових жанрів мистецтва й стає механізмом для подальших експериментів у різних сферах діяльності людства. Однією з таких сфер є мова, що зазнає змін, поповнюючи свій словниковий склад низкою лексичних одиниць, значна частина яких є наслідком сміливих лінгвістичних експериментів письменників постмодерної доби, представником якої є Ю. Іздрик.

У контексті сучасних тенденцій розвитку мовознавства дослідження механізму моделювання мовної гри є актуальним, зважаючи на прагматичну орієнтацію лінгвістики. Про посилену увагу до зазначеної проблеми свідчать розвідки таких учених, як Н. Арутюнова, О. Васіна, А. Білозуб, Т. Космеда, В. Маслова, В. Санніков, та ін.

Постмодерн і гра є поняттями, що взаємодоповнюються. Останнє уможливує існування першого, оскільки постмодерністи послуговуються концепцією культури-гри Й. Гейзинги, М. Бахтіна: згідно з нею людина в грі може отримати свободу, звільнитися від норм та правил [8: 2013].

Постмодерний текст із інтертекстуальністю як однією з його основних рис, власне, і є грою автора з читачем, яку уможливує нестандартне використання мовних засобів. Інтертекстуальність, що полягає в існуванні паралельних текстів в одному фрагменті і є прихованою грою, яку має розгледіти читач.

Основа мовної гри – нівеляції мовних норм, знання яких є необхідним для розуміння повідомлюваного, тобто адекватне сприйняття тексту передбачає знання мовних норм та наявність фонових знань, оскільки «мовна гра будується на відхиленні від стереотипів при усвідомленні нормативності цих стереотипів» [1: 209].

Ю. Іздрик як представник постмодерної доби презентує себе лінгвокреативною мовною особистістю, яка моделює «ігрове» поле своїх творів. У текстах Ю. Іздрика виокремлюємо значну кількість новоутворених лексем, що сам митець називає «лінгвістичними покручами».

Творчість Ю. Іздрика унікальна в сенсі її відповідності світоглядним закладам модерної доби щодо технологічної залежності особистості, що, безумовно, визначає стан свідомості людства та цінності українського суспільства початку XXI століття.

«Гратися» з читачем письменник починає ще з обкладинки книги «ТАКЕ», що може бути прочитаною як речення наказового способу англійської мови: *Take!* – *Бери!* (зважаючи на частотне використання митцем англійських слів) або ж як означений займенник української мови *take*, що в певних контекстах трансформується в частку і кваліфікується як засіб презентації категорії інтимізації (Л. Булаховський, А. Корольова, Т. Космеда та ін.), функціями вияву якої є дискурсивна (роз'яснювальна) й оцінна (наголошувально-оцінна / актуалізаційно-оцінна: ускладнено-опосередкована) [3: 2012].

Назви частин книги також привертають увагу своєю неоднозначністю, напр., *Крапки над Я*. Використана назва є трансформацією фразеологізму *поставити / ставити крапку (всі крапка) над "і"*: 1) *з'ясувати все остаточно, до кінця*; 2) *завершувати, закінчувати що-небудь, остаточно вирішувати щось* [5: 78]. Очевидно, митець використовує такий прийом для відтворення душевних пошуків та бажання людини визначитися й прийти до конкретно-го рішення.

Зауважимо, що сучасна ера новітніх технологій та щоденної експансії інтернет-культури неминуче відображається в мові, про що свідчить масив

новоутворених лексичних одиниць, кібермови та, більше того, окремих жаргонів, необхідним принципом побудови яких є навмисна деформація зовнішньої форми слова. Комп'ютеризація пронизує життя сучасного покоління, змінює формат мислення людини та змушує висловлюватися символами, що простежуємо в художньому дискурсі Ю. Іздрика. Письменник часто використовує комбінації клавіш для опису стосунків людей, назви комп'ютерного обладнання та ін., напр.: *A тепер – ctrl-S без потреби зазвичай, за звичкою. Бо надієшся на ctrl-alt-delete ще якось знайдеться час* [5: 257]. Дистрибуція комбінацій клавіш *ctrl-S*, *ctrl-alt-delete* засвідчує їх функціонування як іменників (*надіятися на ctrl-alt-delete*). Клавіші *ctrl-S* відповідають за збереження файлів, що, очевидно, використано з метою опису інертного бажання зберігати стосунки, що вже є звичкою. Функціональні можливості комбінації *ctrl-alt-delete* (використання для перезавантаження комп'ютера) свідчать про їхнє вживання для зображення відновлення стосунків, що припинаються з тих чи тих причин, тобто про їхнє «перезавантаження».

Зосередженість існування людства в комп'ютерному світі також демонструє вживання назв клавіш із відповідними функціями, порівн.: *Адже навіть діти знають, що в нинішньому світі вся можлива допомога, весь еventуальний потенціал самопомочі, весь можливий HELP зосереджено в лівому верхньому куті клавіатури, під клавішою F1* [6: 81]. Традиційне використання клавіші *F1* для виклику довідкової системи, відкриття файлу допомоги зумовило використання назви клавіші та англійського *HELP* замість українського *допомога*.

Ще одним із способів моделювання мовної гри для постмодерніста є залучення до тексту графічно адаптованих іншомовних слів, що мотивовано популяризацією англійської мови як міжнародної, порівн.: *От до фіга таких полінів-нілів приповзає в світ із цілком поміркованими і нормальними бажаннями* [5: 152]. Цікавим також є деформоване вживання російських слів, що має іронічно-гумористичне забарвлення: *Ібо покой нам токо снітса* [5: 143]

«Обігрує» письменник і співзвучні слова *опір – опора*, порівн.: *Щоб на решті зрозуміти, що ніякої точки опору не існує. Існує лише точка опору, здолати яку важко, але можливо. Тоді народиться рух... Тоді почнеться життя*. [6: 30]. Іменник *опора – сила, що підтримує кого-небудь, на яку опирається хтось; Підтримка, допомога, захист* [2: 849] відображає тенденцію до збереження звичного стану речей та стабільності, що часто є перепоною для досягнення істинних бажань, разом із тим, слово *опір* у цьому контексті синонімізується зі словом *опора*: *здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось* [2: 847], що розцінюється як щось негативне, що заважає людині отримувати те, чого вона прагне.

Привертає увагу використання антонімів, що в конкретному контексті функціують для відображення помилкового вибору людини, такого, що позбавляє потрібного, справді необхідного людині, порівн.: *Ми чинимо фатальні помилки або хапаємо долю за хвіст не тоді, коли робимо правильний (неправильний) вибір, а тоді, коли відмовляємося від усього непотрібного (потрібного)* [6: 17].

Як зазначалося, лінгвокреативна діяльність письменника вибудовується навколо щоденних проблем, однією з яких є брак часу та інформаційне перенавантаження. Унаслідок цього середньостатистичний українець утрачає відчуття власної хронологічної локації. Відтворення цього феномену «людини сучасної» Ю. Іздрик досягає завдяки порушенню дистрибуції гіпер-гіпонімічної пари *місяць* – *березень*: *Дні спливають без номерів, означень, дат. Про дати дізнаюся з програми телепередач. Із самих телепередач нічого дізнатися неможливо. Нещодавно запитав приятельку:*

– *Який сьогодні березень?*

– *Місяць*, – *відповіла вона, знаючи, що слова можуть бути взаємозамінними.*

Разом із тим, таке «обігрування» дає адресату додаткову інформацію про морально-психологічний стан мовців, які характеризуються інертністю та байдужістю, що, очевидно, також є наслідком одноманітної буденної рутини. Митець не завершує мовних маніпуляцій та залучає до контексту іменник *місяць* уже не в значенні «проміжку часу», а в значенні – «найближче до Землі небесне тіло, супутник Землі, що світить відбитим сонячним світлом», порівн.: *Вчора цей ото березень був уповні, сьогодні його не видно* [6: 94]. Вищенаведений приклад ілюструє найпоширенішу форму мовної гри – каламбур, що зумовлено певною абсурдністю сучасного життя, а лексичні експерименти зі сполученням слів, валентність яких за правилами не є можливою («*березень у повні*») уможливають відображення тієї ж таки абсурдності та апатичного сприйняття світу людиною.

Продовжуючи розгортати використаний прийом, письменник уживає заміну у відомій назві казок, порівн.: *Сьогодні вперше за довгий час взяв до рук книжку. Першу-ліпшу, що трапилася на полиці. За правилами нового слововжитку вона мала би називатися «Дванадцять березнів»* [6: 96].

Використання омонімів є одним із найпоширеніших прийомів мовної гри, що уможливується завдяки амбівалентності знака. Письменник послуговується лексичними парами-омонімами, полісемічними одиницями. Часто одна із задіяних у процес мовних маніпуляцій одиниць становить шар розмовної лексики, як-от: *Наприклад, класний журнал, де немає жодного прізвища, зате у всіх графах стоять п'ятірки. Може, це й справді був би дуже класний журнал...* [5: 119]; *Тому Мох забиває на всіх, забиває косяк самостійно* [5: 128]; *У скептичному ж сьогоднішні, натомість, навіть слово «мама» пишеться з маленької, в лапках і означає, найчастіше, не маму, а материнську плату комп'ютера* [5: 157].

Привертають увагу випадки моделювання мовної гри на фразеологічно-му рівні, що є своєрідним синтезом культурних традицій та сучасних тенденцій розмовного мовлення, оскільки Ю. Іздрик оперує сучасним сленгом та фразеологізмами, що втілюють духовність та ментальність українців, напр.: *Здаєшся дуже швидко. І кажеш: «Я пас!» («Мене нема!»). А ті, кого ти пас, залишившись без паші, пасуть задніх* [5: 230]. У наведеному прикладі використано фразеологізм *пасити задніх* – *відставати, бути позаду всіх* [10: 609] та дієслово *пасувати* – *визнавати себе безсилим упоратися з ким-, чим-небудь*;

відступати [2: 893]. Тут форма дієслова минулого часу *пасти* – **пас** збігається із вигуком, що засвідчує прийняття поразки та відмову продовжувати певну діяльність, часто в кар'ярстві, порівн.: *Я пас!* Простежуємо спільні семантичні значення дієслів-омонімів, що виявляються внаслідок мовної гри й не наявні в дієслові *пасувати* та конструктивно зумовленому значенні фразеологізму *пасти задніх*.

Ще однією властивістю письма постмодерніста є нагромадження слів із однаковою семантикою – навмисного плеоназму, що свідчить про емоційність та схильності до перебільшення, порівн.: *...абсолютно (стовідсотково абсолютно)* [6: 78].

Одна з функцій мовної гри – можливість мовця ствердитися, продемонструвати свою мовленнєву компетенцію. Мовна гра є виявом як креативності, так і елітарності особистості, про що свідчить маніпуляція читачем на рівні лексикографічному, що змушує його для інтерпретації прочитаного звернутися до словникових статей з метою з'ясування значення тієї чи тієї мовної одиниці. Так, у текстах Ю. Іздрика виявляємо масив термінів, слів, які засвідчують певний рівень інтелектуального розвитку особистості, що, зрештою, дає право розглядати мовну особистість письменника як особистість елітарну [9: 1996], напр.: *Я почав розуміти, що йдеться про Шпенглерову дихотомію «культури» й «цивілізації»* [6: 51], *Я міг схилитися до спорадичного музикування* [6: 39], *У твоїх зауваженнях про погоду вбачатимуть метафізичні метафори* [6: 36], *Чи не краще покласти на емпірику? Чи не краще згадати біхевіоріальні методи і спробувати вчитися любити життя* [6: 25], *Кількість переходить у якість, якщо вірити діалектиці* [6: 23]. *Іноді навпаки – простий, неподільний, мов атом, займенник уміщає безліч знакових множин, щоправда, суто теоретично. Все залежить від суспільних конвенцій, читай – домовленостей* [5: 260]. Останній приклад підтверджує орієнтацію читача на словник (*читай – домовленостей*) та навмисне «ускладнення» художнього тексту.

Своєрідність мислення письменник також виявляє і на словотвірному рівні, наприклад, створюючи деривативи жіночого роду, дієслова із нагромадженням афіксів: *Довідники знеактуалізувалися ще в процесі задуму* [6: 54]; *Списи, дротики і стріли знаних і незнаних критиків і критикес летіли просто в серце нової літератури* [6: 54]. У випадку із похідним фемінативом *критикеса* митець послуговується рудиментним суфіксом англійської мови – *ess* (порівн., *actress, lioness, waitress*) замість створення слова із власне українським суфіксом.

Властиво автору й уживання акронімів із їхнім ненормативним, часто протилежним за значенням розшифруванням, напр.: *Анімовані косміти зі своїми Н(е)Л(ітаючими)О(б'єктами) та мегапксельні мегастраховиська...* [6: 83].

Отже, простежуємо такі способи моделювання мовної гри в дискурсивному просторі текстів Ю. Іздрика, що спроектовано на виокремлення процесів та одиниць, пов'язаних із відповідними рівнями мовної лексики:

лексичний рівень: а) каламбур; б) гіпер-гіпонімічна заміна лексеми із подальшим розвитком каламбуру; в) використання кібер-мови замість

узуальної лексики; деформація зовнішньої форми слова; г) уживання одиниць англійської мови (оригінал або транслітеровані мовні одиниці); д) використання лексем із однаковою семантикою, внаслідок чого моделюється явище плеоназму; е) репрезентація загальнопрियाїтих акронімів із новою варіацією їхньої інтерпретації; є) своєрідне залучення антонімів; ж) моделювання співзвучних слів; з) інтенсивне використання термінів та слів, що не входять у систему лексичного мінімуму середньостатистичного українця і вимагають від читача звернення до відповідних словників;

фразеологічний підрівень: використання омонімічної пари в контексті із фразеологізмом;

словотвірний – продукування похідних лексем із нагромадженням префіксів та використанням суфіксів англійської мови.

Ця наукова розвідка не відображає весь спектр способів, що актуалізує Ю. Іздрик у своєму художньому мовленні. Творчість письменника є масивом для подальшого глибокого мовознавчого аналізу, що дає змогу простежити потенціал функціонування мовних одиниць, який виявляється внаслідок специфіки мислення конкретної мовної особистості. Оскільки у творчості Ю. Іздрика те, **що** сказати, є не більш важливим за те, **як** сказати.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в осмисленні питань, присвячених аналізу способів моделювання мовної гри на всіх мовних рівнях та врахування їхньої динаміки.

Дослідження творчості Ю. Іздрика, що вражає низкою нестандартних новостворень, які своєю кількістю та формою домінують над сюжетними лініями його творів, є перспективною та необхідною сферою аналізу в аспекті інтерпретативної лінгвістики, що має на меті подальшу розробку теорії мовної гри в контексті сучасних тенденцій розвитку лінгвістики ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Важенина О.** Мовна гра як основа освоєння асоціативного потенціалу фразеологічних одиниць / О. Важенина // Мовний простір граматики : актуальні студії : зб. наук. праць. – 2014. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, – С. 208 – 211.
2. **Бусел. В. Т.** Великий тлумачний словник української мови [Текст] / Т. В. Бусел. – К. : Ірпінь, 2007. – 1736 с.
3. **Загнітко А. П.** Словник часток : матеріал і статті : науково-навчальне видання / А. Загнітко, А. Каратаєва. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 382 с.
4. **Земская Е. А.** Языковая игра / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русская разговорная речь. – 1983. – М. : Наука, 1983. – С. 172 – 214.
5. **Іздрик Юрко.** TAKE / Юрко Іздрик. – К. : Грані, 2009. – 248 с.
6. **Іздрик Юрко.** Флешка 2 GB / Юрко Іздрик. – К. : Грані-Т, 2009. – 248 с.
7. **Космеда Т. А.,** Карпенко Н. А., Осіпова, Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика / Т. А. Космеда (ред.). – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
8. **Космеда Т. А.,** Халіман, О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда (ред.). – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.
9. **Кочеткова Т. В.** Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры (обзор) / Т. В. Кочеткова // Вопросы стилистики. Язык и человек. – 1996. – Саратов, 1996. – Вып. 26. – С. 14 – 24.
10. **Ужченко В. Д.** Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко. – Київ : Освіта, 1998. – 224 с.

Карпенко Наталія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації. Національна академія Національної гвардії України. Україна, 61001, м. Харків, площа Повстання, 3,
тел.: 8 (057) 739-26-83, 732-31-20
E-mail: karpenkonataliya@mail.ru
<http://orcid.org/0000-0002-6889-7438>

Karpenko Nataliia Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences
Associate Professor at the Department of of Philology, Translation and Lingual Communication Department of the National Academy of the National Guard of Ukraine. Ukraine, 61001, Kharkiv, Povstannia Sq., 3.